

Ірина МЕЛЬНИЧУК,
orcid.org/0000-0002-5146-9453
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології
Маріупольського державного університету
(Київ, Україна) i.melnichuk@tu.edu.ua

Марія КОНОВАЛОВА,
orcid.org/0000-0002-2451-0676
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології
Маріупольського державного університету
(Київ, Україна) m.kopovalova@tu.edu.ua

ЕПІТАФІЇ ДІЯЧІВ ЛАВРСЬКОГО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ГУРТКА У «ТЕРАТУРГІМІ» АТАНАСІЯ КАЛЬНОФОЙСЬКОГО

У статті схарактеризовано особливості епітафій діячів Лаврського гуртка у «Тератургімі» Атанасія Кальнофойського в контексті погребальної поезії українського бароко XVII століття, розглядаються наявні мотиви, їх джерела, потлумачено основні образи-символи.

Зазначені епітафії є зразками погребальної поезії українського бароко, вміщені до друкованого видання – «Тератургіми» авторства Атанасія Кальнофойського і постали саме в період написання твору, а не як такі, що були переписані з могильних плит лаврських поховань.

Епітафії традиційно мають епіграматичний характер, двочленну структуру: вступну частину – Присвяту, де зазначено, хто саме похований, коли ця особа померла, соціальний статус небіжчика; та основну частину – власне Епітафію, яка щодо різних поховань різниться за змістом, мотивами, наявною образністю, має свою стильову своєрідність.

Епітафії подають образ діячів Лаврського осередка крізь призму їх діяльності: повернення церковних маєтностей та ієрархії, ремонтні та реставраційні роботи в монастирських приміщеннях, відбудову храмів, просвітницька і викладацька діяльність, написання, переклад і видання книжок, друкарська діяльність. Усі діячі характеризуються як побожні, праведні пастирі, проповідники, люди, що вкладали всі сили і душу у справу свого життя; були інтелектуалами, володіли знаннями, які прагнули передати іншим.

Відзначається наявність в епітафіях античних мотивів та образів, міфологічного або культурно-історичного походження, біблійних цитат, мотивів танатологічного дискурсу – плінності часу та людського життя, марноти марнот, марності видимого світу, *ars moriendi* та под. Окремі епітафії відзначаються використанням засобів та прийомів, характерних для барокової стилістики: нагромадження однорідних конструкцій, наявність тавтологій, гра на співзвучності лексичних одиниць тощо.

Наявність у «Тератургімі» Атанасія Кальнофойського епітафій інтелектуальної еліти доби відіграє важливу роль у «націоналізації» православ'я, пропагуванні культу місцевих реліквій, шануванні власних святих, формуванні пантеону національної аристократії не лише за походженням, але й за духом, сталого зв'язку українських земель з Київською державою, як в соціально-політичному, так і в культурно-релігійному аспектах.

Ключові слова: бароко, епітафія, панегірик, Тератургіма.

Iryna MELNYCHUK,
 orcid.org/0000-0002-5146-9453
 Candidate of Philological Sciences,
 Associate Professor of Ukrainian Philology
 Mariupol State University
 (Kyiv, Ukraine) i.melnychuk@mu.edu.ua

Mariia KONOVALOVA,
 orcid.org/0000-0002-2451-0676
 Candidate of Philological Sciences,
 Associate Professor of Ukrainian Philology
 Mariupol State University
 (Kyiv, Ukraine) m.konovalova@mu.edu.ua

EPITAPHS OF MEMBERS OF THE LAVRA INTELLECTUAL CIRCLE IN THE "TERATURGIM" BY ATHANASIOS KALNOFOYSKY

The article describes the features of the epitaphs of the figures of the Lavra circle in "Terathurgima" by Athanasios Kalnofoysky in the context of the funerary poetry of the Ukrainian Baroque of the 17th century, examines the available motifs, their sources, and explains the main images-symbols.

The mentioned epitaphs are examples of the funerary poetry of the Ukrainian Baroque, included in the printed edition – "Terathurgima" by Athanasios Kalnofoysky and appeared precisely during the period of writing the work, and not as those that were copied from the tombstones of the Lavra burials.

Epitaphs traditionally have an epigrammatic character; a two-part structure: the introductory part – Dedication, where it is indicated who exactly is buried, when this person died, the social status of the deceased; and the main part – the Epitaph itself, which differs in content, motifs, available imagery for different burials, and has its own stylistic originality.

The epitaphs present the image of the figures of the Lavra cell through the prism of their activities: the return of church property and hierarchy, repair and restoration work in monastery premises, the reconstruction of temples, educational and teaching activities, writing, translating and publishing books, printing activities. All figures are characterized as pious, righteous shepherds, preachers, people who put all their strength and soul into their life's work; they were intellectuals, possessing knowledge that they sought to pass on to others.

The presence of ancient motifs and images of mythological or cultural-historical origin, biblical quotes, motifs of thanatological discourse – the fluidity of time and human life, the vanity of vanities, the futility of the visible world, ars moriendi, etc. is noted in the epitaphs. Some epitaphs are marked using means and techniques characteristic of Baroque stylistics: the accumulation of homogeneous constructions, the presence of tautologies, the play on the consonance of lexical units, etc.

The presence in the "Terathurgima" of Athanasios Kalnofoysky of epitaphs of the intellectual elite of the time plays an important role in the "nationalization" of Orthodoxy, the promotion of the cult of local relics, the veneration of one's own saints, the formation of a pantheon of national aristocracy not only by origin, but also by spirit, the stable connection of Ukrainian lands with the Kyivan state, both in socio-political and cultural-religious aspects.

Key words: baroque, epitaph, panegyric, Teraturgima.

Постановка проблеми. Світоглядно-мистецька система бароко, синтезувавши ідеї Середньовіччя та Ренесансу, відзначалася глибоко песимістичним сприйняттям світу, суперечливістю, розчаруванням у короткочасності людського життя, раптовості його переривання. Сприйняття світу як Хаосу, де людське життя є лише крихкою іграшкою стихій, сформувало атмосферу жаху і захвату перед всевладною силою, якій неможливо було опиратися – Смертю. Готичний *dans macabre* переконливо демонстрував всевладний закон загибелі і руйнації усього земного, зосереджуючи митців на провідній бароковій ідеї крихкості та марності людського життя. Так в українській бароковій літературі кінця XVI – початку XVII століття формується система жанрів, що обслуговували сферу,

пов'язану зі смертю. З'являються численні трени, ляменти, надгробні слова, епітафії: «Лямент дому княжат Острозьких» (1602) Д. Наливайка, «Лямент на смерть Л. Карповича» (1620) М. Смотрицького, «Вірші на жалісний погреб П. Конашевича-Сагайдачного» (1622) К. Саковича та ін.

Панегірики, написані на смерть тої чи іншої особи, як правило, були творами багатокомпонентними і містили в собі увесь спектр жанрів танатологічного циклу: власне ляменти, трени, надгробки, епітафіони тощо. Вони призначалися для публічної декламації під час погребіння, або видавалися окремим друкованим виданням. У випадку, коли йшлося про особу шляхетного походження, до твору міг бути включений геральдичний вірш, як, наприклад, вірш на герб війська

Запорізького у «Віршах на жалісний погреб Петра Конашевича-Сагайдачного» Касіяна Саковича.

Однак, в межах панегіричної поезії епітафії набули самостійності і побутували як окремий жанр. Жанрово-стильовою своєрідністю надгробків та епітафій була лаконічність, відсутність нагромадження художніх засобів та надмірної метафоризації.

Одним з розділів «Тератургіми» (1638) Атанасія Кальнофойського, своєрідною «книгою в книзі» є «Надгробки фундаторам». Цей розділ являє собою цикл з 31 епітафії, які були присвячені особистостям, похованим у Києво-Печерській лаврі. Окрім епітафій представників родової аристократії, князівських та шляхетських родів, починаючи з часів Київської Русі, маємо також епітафії на поховання діячів церкви, освітян, письменників, інтелектуалів. Таким чином автор вписує їх у дискурс формування національного пантеону родової аристократії та інтелектуальної еліти.

Аналіз основних досліджень. Різноманітним питанням, пов'язаним з вивченням епіграматичної та емблематичної поезії, присвячені праці дослідників барокової літератури – Богдани Криси, Дмитра Чижевського, Леоніда Ушкалова. Внесок у дослідження емблематичної поезії українського бароко також зробили Ю. Миненко, О. Солецький, відзначивши той факт, що першими емблематичними поезіями були саме епітафії та вірші на клейноди.

Окремо слід згадати дослідницьку діяльність вченого-медієвіста, знавця і дослідника українського бароко Валерія Шевчука. Так, зокрема, у його комплексному дослідженні «Муза Роксоланська» (Шевчук, 2004) вміщено статтю, присвячену «Тератургімі» Атанасія Кальнофойського. Науковець досліджує історію написання та видання твору, розглядає його структуру, розподіляючи твір на дві частини – історичну та літературну, торкається особливостей стилістики та версифікації епітафій з розділу «Надгробки фундаторам». Підсумовуючи, В. Шевчук зазначає, що «...поезія Атанасія Кальнофойського високої художньої якості, і її можна поставити серед кращих зразків полонізованої української поезії першої половини XVII ст.» (Шевчук, 2004: 325).

Праця «Тератургіма» Атанасія Кальнофойського у її зв'язках з старокиївською літературою (Глобенко, 1956), автором якої є літературознавець діаспори Микола Глобенко, є ще одним з нечисленних досліджень, присвяченим згаданому твору. Науковець розглядає будову твору, фокусуючи увагу на оповідях про чудеса, які відбувалися в Києво-Печерській лаврі; відзначає він і той факт, що власне

«Тератургіма» була об'єктом зацікавлення тих, хто вивчав історію церкви і історію Лаври зокрема, літературознавців вона цікавила в меншій мірі.

Вагомий внесок у дослідження становлення української родової та інтелектуальної еліти кінця XVI–XVII століття належить медієвістці Наталі Яковенко – «Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України» (2006), «Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVIII століття» (2012). Дослідниця торкається таких питань, як утвердження значимості національного пантеону шляхетських родів і ролі панегіричної поезії у цих процесах (Яковенко, 2012), роль Лаврського гуртка, діяльності Петра Могили в процесах «націоналізації» православ'я, становленні та розвитку національної освіти (Яковенко, 2006).

Мета статті. Визначити особливості епітафій членів Лаврського гуртка у «Тератургімі» Атанасія Кальнофойського в контексті погребальної поезії українського бароко XVII століття, з'ясувати наявні мотиви, їх джерела, значення основних образів-символів.

Виклад основного матеріалу. «Тератургіма» Атанасія Кальнофойського побачила світ 1638 року у друкарні Києво-Печерського монастиря. Твір посів визначне місце у полемічному дискурсі української літератури: написаний польською мовою він мав на меті заперечити твердження уніатів і католиків, що на теренах православ'я перестали відбуватися чудеса Господні, і таким чином православна церква втратила Боже благословення. Перша частина видання подавала опис Києво-Печерської лаври, печер, Києва, деякі історичні довідки, вміщено тут було і цикл епітафій «Надгробки фундаторам», а також «Каталог добродіїв та опікунів святого монастиря Печерського», що окреслював коло православних шляхетських родів, для яких Лавра була національною святинею. У другій частині трактату розповідалося власне про чудеса, які відбувалися у Києво-Печерському монастирі, цю частину автор доповнив також записками печерських чудес Петра Могили з рукописного збірника.

Жанр епітафії відомий ще з античних часів, де з промови над могилою еволюціонував в окремий жанр з визначеною структурою, постійними елементами, що закріпилися і стали обов'язковими. У барокову добу надгробки-епітафіони мали найчастіше епіграматичний характер, відзначалися лаконічністю, неперевантаністю художніми засобами.

Розділ «Надгробки фундаторам» у «Тератургімі» містить 31 епітафію, написану на могили

Лаврського некрополю – поховання осіб князівського, шляхетського походження, починаючи з часів Київської Русі. Слід відзначити також наявність епітафій жіночих поховань, що стали об'єктом наукового зацікавлення нашої попередньої розвідки.

Проте окремої уваги, на наш погляд, потребують епітафії, присвячені похованням не представників родової аристократії, а діячам, що становили на той час національну інтелектуальну еліту і формували церковно-просвітницький та культурницький осередок на базі Києво-Печерської лаври. Йдеться про Лаврський гурток, лідером і засновником якого є архімандрит монастиря Єлесеє Плетенецький. Йому вдалося згуртувати навколо себе найвидатніших на той час православних релігійних та освітніх діячів, серед яких енциклопедист і філолог, автор словника «Лексикон словенороський» Памво Беринда, богослов Лаврентій Зизаній, наступник Плетенецького Захарія Копистенський, друкар Тарасій Земка, майбутній митрополит Київський і Галицький Йов Борецький, майбутній лаврський архімандрит та митрополит Київський і Галицький Петро Могила. Коло зацікавлень та інтелектуальних пошуків представників осередку було досить широким: філософія і богослов'я, лінгвістика, географія, антична та ренесансна література, переклад тощо.

Гурток Плетенецького відіграв важливу роль у поверненні Києву ролі гуманістичного та політичного центру руської частини Речі Посполитої.

Епітафій, присвячених гуртківцям, у «Тератургімі» п'ять: Єлесею Плетенецькому, Захарії Копистенському, Йову Борецькому, Тарасію Земці, Памво Беринді, поховання яких датовані 20-ми – 30-ми роками XVII століття.

Зазначені епітафії мають двочленну будову і складаються з Присвяти (де вказано особу небіжчика, ким він був за життя, коли помер та був похований) та власне Епітафії, зміст і стиль якої міг значно різнитися в залежності від справ, здійснених за життя.

Перша епітафія (XXV у загальному переліку) присвячена похованню Захарії Копистенського, Печерського архімандрита, наступника Єлесея Плетенецького. Копистенський є автором богословських трактатів, проповідей, полемічних творів, зокрема «Палітної, або книги оборони» (1621–1622), де було висловлено ідею об'єднання Східної Європи під егідою православ'я.

У Присвяті зазначено, що помер Захарія Копистенський на Страсному тижні у Велику середу 1626 року і був похований у каплиці князів

Корецьких. Епітафія характеризує архімандрита як такого, що є «побожний, чулий, ретельний пресвітер, пастир, богомалець» (Герби і трени, 20204: 326). Твір містить *дидактичний мотив*: заклик до подорожнього не минати бездумно саркофаг великої людини, а навчатися на його прикладі праведного життя. Також наявні *філософські мотиви*, характерні для поезії танатологічного циклу, як то: мотив *ars moriendi*: «навчайся із життя його всього не жити, але вмирати» (Герби і трени, 2024: 361); мотив марноти марнот, уявлений біблійною цитатою з Книги Екклізіаста, або Проповідника; мотив швидкоплинності часу і людського життя: «Так як святоблिवий цей архімандрит, в ока миг переходить цей вік у вічний спомин» » (Герби і трени, 2024: 362).

Автор підкреслює швидкоплинність часу, так само скороминущим постає і людське життя, і лише благочестя порятує від його марноти марнот, тому життя праведника і є гідним для наслідування.

Наступна епітафія (XXVI у загальному переліку) присвячена Єлесею Плетенецькому, архімандриту Києво-Печерського монастиря (попередника Захарії Копистенського), засновника Лаврської друкарні та Лаврського інтелектуально-освітнього осередку. За період каденції архімандрита в друкарні побачили світ одинадцять книжок, серед яких були не тільки церковні книги, а й твори полемічного, філософського характеру, шкільні підручники, перекладна література. Також Плетенецький був засновником Богоявленської братської школи, що згодом, об'єднана з лаврською, стала частиною Києво-Могилянської академії. Навчання у школі було безкоштовним, викладалися географія, граматики, риторика, латина, богослов'я.

Присвята цієї епітафії має лаконічний характер, вказано тільки, хто саме похований. Власне епітафія, як і попередня, містить характерні мотиви *memento mori* та мотив марнотності, дочасності людського життя. Мотив *memento mori* реалізується через згадку про труну/саркофаг, яку було побудовано архімандритом ще за життя. Мотив надзвичайно популярний, так, у «Віршах на жалісний погреб Петра Конашевича-Сайгайдачного» Касіяна Саковича у декламаційних партіях п'ятого – дванадцятого спудеїв проголошуються історії античних та християнських діячів, які готували собі поховання протягом життя, спонукаючи себе, таким чином, пам'ятати про його дочасність, і праведними вчинками готуватися до переходу у вічність:

Я тых вам хочу килька прикладов вказати,
Яко ся звыкли люде на смерть готовати,
Розмаитыи собѣ побудки чинячи,
Гробы, трунны, надгробки пред смертю
рядячи.

Што не толко чинили сами христіане,
Але тых изъ невѣрных многіи погане,
Абы таким способом на смерть памятали,
До неї ся добрыми дѣлы готовали.

(Українська поезія. Кінець XVI – середина XVII ст., 1992)

Характерним для барокової стилістики є використання в одному творі християнських та античних мотивів та образів. Уживаючи такий цікавий стилістичний прийом, як порівняння через заперечення, автор використовує античну образність: наявна згадка про римського державного діяча Помпея та річку Стікс, що тече у царстві мертвих: «Тут покладений не великий Помпеус, /бо не сїгейські тут береги» (Герби і трени, 2024: 362).

Єлисей Плетенцький характеризується, як «великий», «отець законникам, милий пан і пастир добрий слугам та підданам» (Герби і трени, 2024: 362). Автор наголошує на його активній діяльності щодо повернення відібраних лаврських маєтностей, роботі з відновлення приміщень, реставрації Свято-Успенського собору, покращення побутових умов для ченців монастиря, системній роботі з формування церковно-освітнього та культурного осередка при монастирі та відновлення православної ієрархії: «...церкву того монастиря від руїн важких виликував і в маєтностях давніх відновив; де не було, нові поставив, апаратами пристойними наділив, пресвітерів осадив, наступника по собі залишив» (Герби і трени, 2024: 362).

Епітафія на поховання Йова Борецького, митрополита Київського, Галицького і всієї Русі (XXVII) має розгорнуту Присвяту, де вказано не тільки особу небіжчика, дату смерті і місце поховання, але й хто, власне, поховав і тепер переживає цю втрату: «...роксолани митрополита свого, братія ігумена, студенти мецената, убогі милостинодавця» (Герби і трени, 2024: 363).

Власне епітафія має виразно панегіричний характер, вона емоційна, написана високим пафосним стилем. Автор вдається до використання такого прийому, як нагромадження однорідних конструкцій, що спостерігаємо в усіх чотирьох строфах, а також рядів однорідних членів: «...був усім шафарем щедрим, гойно розділяючи те все у Бозі: небо, натуру, письмо, ужитки, куплі, можливість, пребенди, села, достатки, ради, скарби, потугу...» (Герби і трени, 2024: 363); у тексті наявні тавтології («радник порадою», «щасливо

щасливість»), гра зі співзвучністю слів («куплями купців»), емоційно забарвлена лексика; вживаючи після кожної строфи як рефрен ім'я митрополита, вдається до гри шрифтами (рефрен написаний прописними літерами).

Йов Борецький постає як щедрий управитель, наділений як матеріальними статками, так і духовним багатством: знаннями, людськими чеснотами, якими щедро усіх наділяв: «...панів селами, прелатів пребендами [...] мужністю рицарів, куплями купців, ужитками селян [...] теологів письмом, натурою філософів, математиків небом» (Герби і трени, 2024: 363).

Епітафія XVIII присвячена коректору і керівнику друкарні Києво-Печерської лаври, ігумену Києво-Братського монастиря і ректору Києво-Могилянської колегії Тарасію Земці.

У Присвяті автор зазначає Земку як коректора книжок, розпорядника друкарні, проповідника, знавця грецької, слов'янської, руської мов.

У центрі твору – образ книжок, які готував до видання Земка: писав, редагував, оздоблював. Книжки ці вчили життю, застерігали від гріха, допомагали набути добра і доброчесності. «Книжка душі» тут протистоїть великому руйнівникові – Смерті: «Проти смерті він книжки душі добрі зладив, /їх писав і оздобляв і як жити радив» (Герби і трени, 2024: 364). Таким чином, друкарня і книги постають як справа життя Тарасія Земки, яка залишиться по ньому в цьому світі.

Автор звертається з закликом до друкарів друкувати в книзі слави «смутну епітафію» Тарасові, з усвідомленням того, що «при ньому ви жили, так само він – вами» (Герби і трени, 2024: 364), уславити могилу великої людини. Епітафія позбавлена пафосності, натомість сповнена тепла і приязні до людини, яку глибоко поважають.

Остання епітафія (XXIX) присвячена похованню Памви Беринди, як зазначено у Присвяті – коректору книг, директору друкарні, вченому, автору «Лексикону словенороського». Окрім друкарської та просвітницької діяльності, відомі також написані ним вірші, передмови й післямови до виданих ним книжок, гравюри. Найвизначнішою працею Беринди став друкований український словник «Лексикон словенороський», який містив близько семи тисяч слів церковнослов'янської мови з перекладом та тлумаченням українською книжною мовою XVII ст.

Власне епітафія відзначається лаконічним характером, відсутністю високого пафосу, метафоризації, складної образності тощо.

З одного боку Смерть у творі постає в готичному образі *dans macabre* – як безжалісна сила, що

нищить усе живе, вона Памву Беринду «покосила, надгробком важко цей гріб придавила» (Герби і трени, 2024: 364). З іншого боку вона мислиться як спочинок від земних важких трудів: «...після трудів чернечих, сповідницьких та друкарських тут відпочив...» (Герби і трени, 2024: 364). Автор звертається з закликом до подорожнього не минати цей надгробок без уваги, бо «зла це рада» – забувати померлих.

Павмо Беринда характеризується як «чернець досконалий [...] в добрі був сталий» (Герби і трени, 2024: 365), перед яким тепер одчинено «одвічні брами слави».

Висновки. Таким чином, епітафії, присвячені діячам Лаврського інтелектуального осередку мають двочленну будову і складаються з Присяги, що вказує особу, рід її занять, час і місце поховання. Другою частиною є власне Епітафія, що може суттєво різнитися за обсягом, змістом, стилістикою.

Як один із жанрів танатологічного циклу, епітафії містять низку спільних філософських, мотивів, що формують макабричний дискурс: мотиви марності і дочасності людського життя і видимого світу (*vanitas vanitatum*), дидактичні мотиви *memento mori* та *ars moriendi*, які спонукають пам'ятати про неминучість переходу у вічність, а оскільки цей момент є непередбачуваним у своїй раптовості –

готуватися до нього завчасно, здійснюючи праведні вчинки; наявний також образ Смерті, яка постає як жорстока і невтолима сила, що «косить» людські життя (епітафії Захарії Копистенському, Єлисею Плетенецькому, Памві Беринді).

Фактично всі епітафії подають образ діячів Лаврського осередка крізь призму їх діяльності: повернення церковних маєностей та ієрархії, ремонтні та реставраційні роботи в монастирських приміщеннях, відбудову храмів (Єлисей Плетенецький, Йов Борецький), просвітницька і викладацька діяльність (Йов Борецький, Тарасій Земка), написання, переклад і видання книжок, друкарська діяльність (Тарасій Земка, Павмо Беринда). Усі діячі характеризуються як побожні, праведні пастирі, проповідники, люди, що вкладали всі сили і душу у справу свого життя; були інтелектуалами, володіли знаннями, які прагнули передати іншим (Йов Борецький, Тарасій Земка, Павмо Беринда).

Наявність у «Тератургімі» Атанасія Кальнофойського епітафій не тільки родової, але й інтелектуальної еліти відіграє важливу роль у формуванні пантеону національної аристократії не тільки за кров'ю, але й за духом, «націоналізації» православ'я, утвердження авторитету Київських земель як соціально-політичному, так і в культурно-релігійному аспектах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гімни і трени. Українська геральдична та пропам'ятна поезія XVI – XVIII ст./ упор., вст. ст., прим., пер. Валерія Шевчука. К.: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2024. 560 с.
2. Глобенко М. «Тератургіма» А. Кальнофойського в її зв'язках із старокиївською літературою. Зб. «Укр. літ. газети». Мюнхен, 1956. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hlobenko_Mykola/Teraturhima_Atanasii_Kalnofoiskoho_v_ii_zviazkakh_iz_starokyivskoiu_literaturoiu.pdf? (дата звернення 20.11.2025).
3. Шевчук В. Муза Роксоланська: Українська література XVI–XVIII століть: у 2 кн. Книга перша: Ренесанс. Раннє бароко. К.: Либідь, 2004. 400 с.
4. Українська поезія. Кінець XVI – середина XVII ст. К., Наук. думка, 1978, 1992. 574 с. URL: <http://litopys.org.ua/ukrpoetry/anto21.htm> (дата звернення 20.11.2025).
5. Яковенко Н. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVIII століття. К.: Laurus, 2012. 472 с.
6. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. 3-тє вид., переробл. розшир.: Критика, 2006. 584 с.

REFERENCES

1. Himny i treny. Ukrainska heraldychna ta propamiatna poeziia XVI – XVIII st. (2024) [Hymns and exercises. Ukrainian heraldic and commemorative poetry of the 16th – 18th centuries.]/ upor., svt.st., prym., per. Valeriia Shevchuka. K.: TOV «Vydavnytstvo «Klio», 2024. 560 s. [in Ukrainian].
2. Hlobenko M. (1956) «Teraturhima» A. Kalnofoiskoho v yii zviyazkakh iz starokyivskoiu literaturoiu. ["Teraturgima" by A. Kalnofoyskyi in its connections with Old Kyiv literature]. Zb. «Ukr. lit. hazety». Miunkhen, 1956. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hlobenko_Mykola/Teraturhima_Atanasii_Kalnofoiskoho_v_ii_zviazkakh_iz_starokyivskoiu_literaturoiu.pdf? (data zvernennia 20.11.2025). [in Ukrainian].
3. Shevchuk V. (2004) Muza Roksolanska: Ukrainska literatura XVI-XVIII stolit [Muse Roksolana: Ukrainian literature of the 16th-18th centuries]: u 2 kn. Knyha persha: Renesans. Rannie baroko. K.: Lybid, 2004. 400 s. [in Ukrainian].
4. Ukrainska poeziia. Kinets XVI – seredyna XVII st. (1978, 1992) [Ukrainian poetry. The end of the 16th – the middle of the 17th century]. K., Nauk. dumka, 1978, 1992. 574 s. URL: <http://litopys.org.ua/ukrpoetry/anto21.htm> (data zvernennia 20.11.2025). [in Ukrainian].

5. Yakovenko N. (2012) Dzerkala identychnosti. Doslidzhennia z istorii uiavlennia ta idei v Ukraini XVI – pochatku XVIII stolittia. [Mirrors of identity. Research on the history of perceptions and ideas in Ukraine in the 16th – early 18th centuries]. K.: Laurus, 2012. 472 s. [in Ukrainian].

6. Yakovenko N. (2006) Narys istorii serednovichnoi ta rannomodernoi Ukrainy. [On Outline History of Medieval and Early Modern Ukraine]. 3-tie vyd., pererobl.rozshyr.: Krytyka, 2006. 584 s. [in Ukrainian].

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025